

BOSNA I HERCEGOVINA NA RASKRŠĆIMA SAVREMENE ISTORIJE - Versailles – Jalta – Dayton –

BOSNA I HERCEGOVINA AT THE CROSSROADS OF MODERN HISTORY - Versailles – Jalta – Dayton -

Kasim Trnka

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

U svojoj desetovjekovnoj historiji Bosna i Hercegovina baštini trajne vrijednosti multikulturalnosti, suživota i tolerancije. Zbog svoga geo-političkog položaja i drugih resursa stalno je bila izložena aspiracijama i posezanja, kako od strane susjednih država, tako i od velikih sila. Djelila je sudbinu malih zemalja koje su objekat odmjeravanja snaga i interesa velikih sila. Ipak, zahvaljujući svojim tradicionalnim vrijednostima uspjela je da očuva vlastiti integritet i posebnost. O tome svjedoče nagodbe velikih sila iz Versailles-a, Jalte i Daytona. Suprotstavljeni interesi aktera ovih događaja destruktivno su djelovali na prihvaćena rješenja koja, u značajnom dijelu, nisu u skladu sa savremenim demokratskim standardima. Uprkos svemu, Bosna i Hercegovina je očuvala svoju cjelovitost i državno-pravni kontinuitet. U procesima evro-atlanskih integracija ima šansu da rehabilituje svoje tradicionalne vrijednosti.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, tradicionalne vrijednosti, multikulturalnost, suživot, velike sile, međunarodni mirovni ugovori.

Key words: Bosnia and Herzegovina, traditional values, multiculturalism, coexistence, the great powers, international peace treaties.

ABSTRACT

In its millennium old history, Bosnia and Herzegovina inheritances a lasting value of multiculturalism, coexistence and tolerance. Because of its geo-political position and other resources, it has been constantly exposed to aspirations and attempts to be conquered, both

from the neighboring countries and from the major powers. It has shared the fate of small countries which are the object of determining the strenghts and a great powers' interest. Yet, due to its traditional values, BiH has managed to preserve its own integrity and uniqueness.

That integrity and uniqueness is evidenced by the settlement of the great powers from a Versailles, Yalta and Dayton. Conflicting interests of these events's actors had a destructive effect on adopted solutions, which in a substantial part, are not in line with the modern democratic standards. Nevertheless, Bosnia and Herzegovina has preserved its integrity, and state-legal continuity. In a processes of Euro-Atlantic integrations, BiH has an opportunity to rehabilitate its traditional values.

1. UVOD

Tokom devedesetih godina prošlog vijeka u Bosni i Hercegovini su se dogodile brojne i krupne promjene koje se ne dešavaju generacijama. U zgusnutom slijedu događaja došlo je do raspada komunističkog sistema, do disolucije zajedničke države, do agresije i stravičnog rata u kome je izgubljeno stotine hiljada ljudskih života, više od polovice stanovništva je protjerano iz svojih domova, devastirana materijalna dobra i zaustavljen tehnološki i ekonomski razvoj. U takvim okolnostima Bosna i Hercegovina se vraća vrijednostima građanskog društva i pokušava uspostaviti demokratske odnose i institucije. Toliko krupnih promjena u kratkom vremenu moraju imati efekat civilizacijskog šoka.

Nesumnjivo je da će „*smirivanje tla*“ još dugo trajati. Zato i danas svi pokušaji ugrađivanja stabilizirajućih elemenata materijalnog i društvenog razvoja nailaze na otpore i opstrukcije. Savremeni kontekst zbivanja u BiH ne može se razumjeti ukoliko se ne uzmu u obzir najvažnije historijske konstante koje su i do sada, u velikoj mjeri, određivale karakter procesa i odnosa u ovoj zemlji. Čini se da je Bosna i Hercegovina, zbog svog geostrateškog položaja, multireligijske, multietničke i višenacionalne strukture, više nego druge zemlje, bila izložena utjecaju vanjskog faktora. Kako u prošlosti, tako i danas, odnosi političkih i vojnih snaga u susjednim zemljama, u širem regionu, pa i u cijelom svijetu, snažno su se reflektirali na stanje i unutrašnje odnose u Bosni i Hercegovini. U pojedinim periodima snažne pretenzije prema Bosni i Hercegovini prijetile su nestankom njenog identiteta. Činjenica da je ona opstala i pored svih tih prijetnji i nepovoljnih okolnosti potvrđuje da se BiH temelji na takvim vrijednostima koje su mogle izdržati i odbiti sva ta iskušenja.

2. GLAVA II

Kontinuitet bosanskohercegovačke državnosti počinje, kao što je poznato, od X stoljeća, da bi od 1180. do 1453. godine trajao period procvata srednjovjekovne državnosti koja ni po čemu nije zaostajala za tadašnjim razvijenim evropskim državama. I u razdoblju u kome je bila u sastavu Otomanskog carstva, Austro-Ugarske monarhije i Jugoslavije Bosna i Hercegovina, izuzev kratkog perioda od 1929. do početka Drugog svjetskog rata, nije gubila svoju geopolitičku i teritorijalnu cjelovitost i poseban pravni status. Postoji nekoliko konstanti koje karakteriziraju Bosnu i Hercegovinu u cijelom periodu njenog državno-pravnog kontinuiteta. Na njenom prostoru su se oduvijek ispojavljale različite vjere, razvijale različite kulture, njegovali različiti običaji i tradicije. Pripadnici različitih naroda su živjeli jedni sa drugima, a ne jedni pored drugih. Tako se uspostavljala kultura međusobnog uvažavanja i tolerancije. Nezavisni izvori potvrđuju da ratovi i sukobi, kojih je, nažalost, bilo, svoje primarne uzroke nisu imali u odnosima unutar Bosne i Hercegovine.⁷

⁷ „Bosna nikad nije bila ugrožena stvarnim unutrašnjim napetostima, nego posezanjem većih sila i susjednih država. Povijest Bosne nam pokazuje, ako ostavimo po strani ekonomske sukobe između zemljoposjednika i seljaka, da su 'nacionalne' nesnošljivosti u samoj zemlji dosegnule točku međuetničkog nasilja samo kao posljedica pritisaka koji su dolazili izvana.“ Noel Malcolm, Povijest Bosne, kratki pregled, Zagreb, izdanje Erasmus, Gilda, Novi liber, Dani, 1995. god., str. 311.

Posebno bitna konstanta u historiji BiH jeste da se njena teritorijalno-politička organizacija nikad nije zasnivala na vjerskim, etničkim ili nacionalnim kriterijima.

Pokušaji, posebno izraženi u posljednjem ratu i poslijeratnom periodu, da se ovi kriteriji nametnu kao odlučujući predstavljaju nasilje u odnosu na ne samo tradicionalne vrijednosti na kojima počiva Bosna i Hercegovina nego i u odnosu na demokratske standarde savremenog svijeta.

Bitna karakteristika državno-pravnog kontinuiteta BiH izražena je i u njenim stabilnim prirodnim granicama, koje su u više navrata sankcionirane i značajnim međunarodnim ugovorima.⁸

Imajući u vidu ove i druge konstante historijskog razvoja Bosne i Hercegovine, nameće se kao vrlo zanimljivo pitanje utjecaj vanjskog faktora na njen razvoj. U međunarodnim odnosima male zemlje su mnogo češće u prilici da budu objekt nego značajniji subjekt tih odnosa. One su, obično, dio interesnih sfera velikih zemalja ili, još gore, mjesto preplitanja tih sfera i utjecaja. Od kvaliteta i snage integrirajućih faktora identiteta zavisi položaj, pa često i sam opstanak takvih zemalja. Sa ovog stanovišta čini se izuzetno zanimljivim razmotriti neke ključne elemente pozicije Bosne i Hercegovine u prelomnim trenucima savremene historije.

U posljednjem vijeku redefinicija svjetskih strateških odnosa formalizirana je Versajskim ugovorom, kojim je okončan Prvi svjetski rat, i Sporazumom iz Jalte, kojim je uspostavljena nova podjela interesnih sfera nakon Drugog svjetskog rata. Pedeset godina nakon završetka Drugog svjetskog rata Dejtonski mirovni sporazum, osim što je predstavljao pokušaj razrješavanja bitnog elementa jugoslavenske krize, bio je prilika za ponovno odmjeravanje snaga ključnih aktera međunarodne scene. Bilo je to jedno od prvih multilateralnih odmjeravanja snaga nakon raspada komunističkog sistema i nestanka suparničkog vojno-političkog saveza. U strateškim odnosima velikih praktično se ušlo u fazu unilateralizma i globalizacije kreiranih prema novom odnosu snaga.

⁸ To je učinjeno još Karlovačkim mirom 1699. godine, zatim na Berlinskom kongresu 1878. godine, međunarodnim priznanjem Federativne narodne republike Jugoslavije poslije Drugog svjetskog rata, jer su u njenom Ustavu republike, pa i Bosna i Hercegovina, definirane kao države u kojima građani ostvaruju suverena prava, a na saveznom nivou ostvaruju samo one nadležnosti koje su, u zajedničkom interesu, svojom voljom prenijele na saveznu državu. Takve granice su potvrđene i međunarodnim priznanjem Republike Bosne i Hercegovine 1992. godine, kao i Dejtonskim sporazumom.

Kada je krajem Prvog svjetskog rata postalo jasno da će centralne sile sa Njemačkom na čelu biti poražene, počeli su se voditi tajni i javni pregovori o uslovima mira, čime su potvrđivani novi odnosi vojnih i političkih snaga u svijetu. Kao što je poznato, o mirovnim uslovima pregovaralo je 27 pobjedničkih zemalja Antante. Njemačka i druge poražene zemlje (Austro-Ugarska, Turska, Bugarska i dr.) nisu učestvovala u tim pregovorima. Sve ključne odluke, zapravo, donosilo je Vijeće četvorice (*Big Four – SAD, Velika Britanija, Francuska i Italija*) Versajskim ugovorom. Osim diktata poraženim državama i formiranja Lige naroda, uveliko su prekrajane granice velikog broja država i izvršena preraspodjela kolonija poraženih. Tada su neke države međunarodno priznate (Austrija, Čehoslovačka i Poljska). Država SHS je tretirana kao država koja nastaje, pa njeni odnosi sa susjednim državama nisu uređivani ovim nego kasnijim mirovnim sporazumima. Tako je Austrija, ugovorom zaključenim 1919. godine u Saint-Germain-en-Laye sa zemljama Antante, potvrdila raspad Austro-Ugarske monarhije i priznala novonastale države, uključujući i SHS. Trianonskim ugovorom iz 1920. godine, zaključenim, takođe, sa zemljama Antante, Mađarska je priznala novo stanje, uključujući navedene nove države, kao i novu teritorijalnu preraspodjelu u kojoj je izgubila 70% teritorija nekadašnje Ugarske.

Do raspada Austro-Ugarske monarhije, odnosno do kraja Prvog svjetskog rata, Bosna i Hercegovina je održala svoju cjelovitost i poseban državno-pravni status kao *corpus separatum* unutar Monarhije. Njeni građani nisu bili ni austrijski, ni ugarski državljani, nego bosanskohercegovački zemaljski pripadnici. Za njih je važio, istina nametnuti, Ustav za Bosnu i Hercegovinu iz 1910. godine. Borba za prevlast i utjecaj u BiH nije jenjavala kako unutar Monarhije, tako i u susjednim zemljama. Tako su se pravili planovi o njenom pripojenju Austriji, odnosno Ugarskoj, kao i o njenoj podjeli između Austrije i Ugarske. Istovremeno je, kao što je poznato, jačao jugoslavenski pokret koji je oslobađanje južnoslavenskih naroda od austrougarske vlasti vidio u njihovom pravu na samoopredjeljenje i ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom.

Izlazak iz jedne višenacionalne države i uspostavljanje druge, takođe, višenacionalne države, ovoga puta sastavljene od nacija koje su prema jeziku i tradiciji bliže jedna drugoj, bili su opterećeni nacionalističkim tendencijama. S obzirom na nacionalnu strukturu, Bosna i Hercegovina je pojavom nacionalnih pokreta od sredine XIX vijeka predstavljala poligon za nadmetanje i pretenzije nacionalističkih varijanti tih pokreta. Srpski nacionalistički krugovi, koji su

imali oslonac u politici Vlade Srbije, zagovarali su tezu da svi Srbi treba da budu okupljeni u jednoj državi. Tako je Nikola Pašić, šef Radikalne stranke i dugogodišnji predsjednik Vlade Srbije i Vlade SHS, «...shvaćao buduću jugoslavensku državu kao proširenu Srbiju. Bio je predstavnik prave radikalne tradicije devetnaestog stoljeća koja je centralizam smatrala progresivnim, a dalekosežnu regionalnu autonomiju reakcionarnom i razornom. Stoga je želio veliku centraliziranu državu, koju će oblikovati prošireni birokratski srpski aparat, ali će je naseljavati 'troimeni' narod. ... Pašić je bio opsjednut primjerom Piemonta. ... Srbija je po njegovom planu u novoj državi morala biti mješavina Piemonta i Pruske.»⁹

Hrvatski nacionalisti su oduvijek pretendirali na Bosnu i Hercegovinu. Glavni pobornik velikohrvatske ideje bio je Ante Starčević. «Po njegovom mišljenju, područje između Alpa i Crnog mora naseljeno je samo jednim narodom, ali njegovo ime nije Iliri već Hrvati. Hrvatska bi nacija morala uključiti one koji su u toku vremena postali pravoslavci ili muslimani. Ostala imena kojima se služi narod što stanuje u tom području samo su regionalni a ne nacionalni nazivi. Moguće je govoriti o stanovnicima područja poznatim pod imenom Srbija kao 'Srbima', ali je pogrešno govoriti o Srbima kao o naciji.»¹⁰

U rasponu između ovih suprotstavljenih nacionalističkih koncepcija javljao se niz umjerenijih projekata sa jedinstvenim ciljem oslobađanja južnoslavenskih naroda i od Turske i od Austro-Ugarske. Jugoslavenska ideja, koja se sve više pretvarala u pokret, predstavljala je oblik sinteze različitih pristupa i koncepcija. U izvedbi ovog projekta dominantnu ulogu, pored političkih snaga srpske, hrvatske i slovenačke provenijencije, imale su tadašnje velike sile. Zato je eventualno ujedinjenje Južnih Slavena u velikoj mjeri tretirano kao problem teritorijalne preraspodjele i ratnih kompenzacija između tih sila i njihovih saveznika.¹¹

⁹ Hugh Seton – Watson, *Nacije i države*, izdanje Globus, Zagreb, 1980. godine, str. 146.

¹⁰ Isto, str. 141 - 142.

¹¹ „Tako su sile Antante, posebno Rusija, u želji da Bugarsku privuku na svoju stranu, vršile od početka pritisak na Srbiju da ustupi Bugarskoj znatan dio Vardarske Makedonije. Za taj ustupak Srbiji je obećavano teritorijalno obeštećenje u drugoj strani, u prvom redu u Bosni i Hercegovini i Dalmaciji. Istovremeno, sile Antante tajnim Londonskim protokolom, potpisanim 26. VI 1915, obećale su Italiji kao kompenzaciju za njen ulazak u rat na njihovoj strani, uz ostalo, Istru i skoro cijelu Dalmaciju sa otocima. Vijesti o tome veoma su uzbunile južnoslavenske političare iz Austro-Ugarske, koji se počinju vezivati za Srbiju, u želji da zajedničkim naporima ponište odredbe Londonskog protokola. Nigdje se interesi i težnje južnoslavenske političke emigracije, okupljene u Jugoslavenskom odboru, i srpske vlade nisu tako slagali kao u 'jadranskom pitanju'. Dok je pritisak velikih sila u 'makedonskom pitanju' gurao Srbiju na zapad, dotle je 'jadransko pitanje' tjeralo hrvatske i slovenačke političare na približavanje Srbiji.“ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, izdanje Bošnjačke zajednice kulture „Preporod“, Sarajevo, 1997. godine, str. 472.

Političke snage u BiH su se tek pred kraj rata uključile u rasprave o budućem statusu južnoslavenskih naroda. Djelovale su sa različitim pozicija opredijeljenih, uglavnom, nacionalnom i vjerskom pripadnošću njihovih aktera.

Srpski političari, od kojih su neki bili uključeni u Jugoslavenski odbor, podržavali su stavove Vlade Srbije.

Nadbiskup Štadler je zastupao „hrvatsko rješenje“ kao način da se sačuva dualistička struktura Monarhije, ali uz mogućnost i njenog trialističkog preuređenja, u kom bi treći entitet sačinjavale Hrvatska, Slovenija, Dalmacija i Bosna i Hercegovina. Safvet-beg Bašagić je zagovarao ideju ujedinjenja BiH sa Ugarskom, koje bi uključivalo autonomiju BiH. Snažnija je bila bošnjačka struja sa Mehmedom Spahom na čelu, koja je rješenje za BiH vidjela u realizaciji jugoslavenske ideje u slobodnoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca. Takva rješenja je podržao i reisul-ulema Džemaludin Čaušević. Franjevci, naglašavajući svoju bosansku autohtonost, rješenje za BiH su, takođe, vidjeli u oslobođenju i državnom ujedinjenju južnoslavenskih naroda.¹²

U drugoj polovini 1918. godine, kada je raspad Monarhije bio izvjestan, u pripremi formiranja južnoslavenske države počela su se osnivati tijela za uspostavljanje nove vlasti u obliku „narodnih vijeća“ za pojedine krajeve, uključujući i Narodno vijeće za Bosnu i Hercegovinu. Raskidanjem državno-pravnih veza sa Monarhijom uspostavljena je nova država Slovenaca, Hrvata i Srba, u čijem je sastavu i BiH. Iako su bosanski, posebno bošnjački, političari imali marginalnu ulogu u ovim procesima, ipak je izuzetno važno to što je i za cjelovitu Bosnu i Hercegovinu formirano Narodno vijeće. Posljednji austrougarski poglavar za BiH, general Sarkotić, vlast je predao upravo Glavnom odboru Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu, što je, takođe, posebno značajno. Formiranje Vlade za Bosnu i Hercegovinu, što je neposredno uslijedilo, koja je odmah pristupila uspostavljanju struktura vlasti na cijeloj teritoriji, potvrđuje da je i BiH, kao poseban konstitutivni element, formirala zajedničku državu sastavljenu od područja Austro-Ugarske naseljenih Južnim Slavenima.

Svi pokušaji, uključujući Ženevsku deklaraciju, da se u novoj državi nastaloj ujedinjenjem novonastale države Slovenaca, Hrvata i Srba sa Kraljevinom Srbijom osigura federativno uređenje nisu dali rezultate, pa je 1.12.1918. godine uspostavljena

¹² O tome opširnije - isto, str. 476. i dalje

unitarna monarhija Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Federalni status Bosna i Hercegovina je zadržala do usvajanja Vidovdanskog ustava 1919. godine kojim je sankcionirano centralističko uređenje Kraljevine SHS.

Članom 135. ovog ustava bilo je, ipak, garantirano očuvanje političko-teritorijalne cjelovitosti Bosne i Hercegovine. Zavođenjem monarhističke diktature 1929. godine pogažene su ove ustavne garancije i teritorija BiH je razdijeljena u četiri banovine koje su se prostirale i na susjedne zemlje.

Uspostavljanju nove države nastale raspadom Austro-Ugarske monarhije i njenom kasnijem ujedinjenju sa Srbijom i Crnom Gorom pogodovala su i tadašnje međunarodne okolnosti. Američka politika, iz svojih razloga, podržavala je oslobođanje južnoslavenskih naroda, a Oktobarska revolucija je proklamirala pravo naroda na samoopredjeljenje.

Zaoštreni nacionalni i socijalni odnosi u unitarističkoj Kraljevini Jugoslaviji, što je eskaliralo zavođenjem monarhističke diktature, pokušali su se rješavati nagodbama srpskih i hrvatskih nacionalnih elita. To je ponovo urađeno na štetu Bosne i Hercegovine. Sporazumom Cvetković-Maček iz 1939. godine, odnosno uspostavljanjem Banovine Hrvatske u čiji je sastav ušlo 13 bosanskohercegovačkih srezova, ponovo je atakovano na jedinstveno biće Bosne i Hercegovine i na njenu teritorijalnu cjelovitost.

Mada, zbog skorog početka Drugog svjetskog rata, Banovina nikad nije uspostavljena, u ustavno-pravnoj teoriji i danas postoje sporovi o pravnoj prirodi ove tvorevine. Bez obzira na to, kad god bi to prilike dozvoljavale, hrvatski nacionalisti su se pozivali na ovaj sporazum kao minimum u zadovoljavanju hrvatskih nacionalnih interesa. To se dešavalo tokom Drugog svjetskog rata i na to se pozivao predsjednik Tuđman u svim fazama mirovnog procesa tokom posljednjeg rata.

Poznato je da je oslobodilački i antifašistički pokret, kojim je dominirala Komunistička partija Jugoslavije, u svojim programskim ciljevima imao očuvanje Jugoslavije uz temeljitu rekonstrukciju njenog državnog i društvenog uređenja. Pokret se oružanom borbom suprotstavljao kako četničkim ciljevima obnove unitarizma i monarhije, tako i uspostavljenju nacionalističkoj kvistlinškoj tvorevini NDH. Zbog toga je od početka oružane borbe, preko izgradnje vojne strukture i novih organa civilne vlasti, oslobodilački pokret najavljivao buduću federativnu strukturu države. U tu svrhu su bili uspostavljeni glavni štabovi oružanih snaga

i pred kraj 1943. godine i zemaljska antifašistička vijeća kao civilni organi vlasti za pojedine zemlje, uključujući i Glavni štab za BiH i ZAVNOBiH. Odluke ZAVNOBiH-a imaju ključni značaj ne samo sa stanovišta obnove državnosti Bosne i Hercegovine nego i za potvrđivanje njenog jedino mogućeg i održivog koncepta izraženog u formuli da je ona i srpska, i hrvatska, i muslimanska, a da, istovremeno, nije ni hrvatska, ni muslimanska, ni srpska. Ovome treba dodati da je ZAVNOBiH, u jeku rata, usvojio Deklaraciju o pravima građana Bosne i Hercegovine, koja je garantirala sve ključne vrijednosti građanske demokratije, od jednakosti pred zakonom i jednakog biračkog prava do garancija privatnog vlasništva, preduzetništva i slobode udruživanja.

U pripremama za drugo zasjedanje AVNOJ-a, kada je trebalo da se definitivno uspostavi federativna struktura Jugoslavije, unutar najužeg vođstva KPJ, koja je svoju monolitnost gradila po uzoru na sovjetsku Komunističku partiju, oživjele su stare nacionalističke reminiscencije na Bosnu i Hercegovinu. Zbog toga su, skoro do posljednjeg dana, bile u opticaju ideje o drukčijem, nižem državno-pravnom statusu BiH u odnosu na ostale federativne jedinice, o BiH kao autonomnoj pokrajini direktno vezanoj za saveznu državu, o BiH kao autonomnoj pokrajini u sastavu federalne Srbije i sl.

Vjekovne tradicionalne vrijednosti Bosne i Hercegovine, potvrđene i u oslobodilačkoj antifašističkoj borbi, opredijelile su i učvrstile rješenje usvojeno na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, prema kome je Bosna i Hercegovina ravnopravna i u istom kapacitetu federalna jedinica sa ostalim federalnim jedinicama koje uspostavljaju federativnu Jugoslaviju.

Ustavno-pravni status BiH, kao i ostalih federalnih jedinica, konstituiran je Ustavom FNRJ od 31. januara 1946. godine, kao i republičkim ustavima iz te godine. Federativna struktura se temeljila na izvornom suverenitetu i državnosti republika koje, polazeći od prava na samoopredjeljenje, koje je nominalno uključivalo i pravo na otcepljenje, prenose neka prava na saveznu državu. Istina, ovaj ustavni model je uspostavljen po uzoru na Ustav SSSR-a iz 1936. godine koji je podrazumijevao jednopartijski sistem zasnovan na tzv. demokratskom centralizmu i jedinstvenim oružanim snagama.

Na prilike u Jugoslaviji tokom Drugog svjetskog rata i poslije bitno su utjecali odnosi u međunarodnoj zajednici, posebno oni između velikih sila ključnih aktera antihitlerovske

koalicije. SAD, Velika Britanija i Sovjetski Savez su tokom rata na više tajnih i javnih sastanaka i konferencija, osim o pitanjima koordinacije vojnih napora, raspravljali i odlučivali i o najznačajnijim političkim pitanjima poslijeratnog svjetskog poretka. Tako su na Moskovskoj konferenciji, oktobra 1943. godine, uz ostalo, odlučivali o osnovnim načelima buduće svjetske organizacije, o uspostavljanju demokratskog režima u Italiji, o ponovnom uspostavljanju nezavisne Austrije, o odgovornosti za ratne zločine i o drugim političkim pitanjima. Na Teheranskoj konferenciji (novembar-decembar 1943. godine) Ruzvelt, Čerčil i Staljin, nakon kapitulacije Italije, fokusirali su se na politička pitanja budućeg svjetskog poretka. Odlučeno je o budućim granicama Poljske, garantiran je teritorijalni integritet Irana, priznat je narodnooslobodilački pokret Jugoslavije, a donesen je i niz drugih značajnih odluka.

Konferencija na Jalti je održana od 4. do 12. februara 1945. godine na kojoj su Ruzvelt, Čerčil i Staljin odlučili o brojnim pitanjima u vezi sa završetkom Drugog svjetskog rata kao što su: potpisivanje ugovora o bezuslovnoj kapitulaciji Njemačke, o njenoj podjeli na četiri okupacione zone, o plaćanju ratnih reparacija, o sazivanju konferencije UN, o načinu glasanja u Vijeću sigurnosti UN, usvojena je „Preporuka o Jugoslaviji“ kojom se, na osnovu „Sporazuma Tito-Subašić“, predviđa uspostavljanje prelaznih organa vlasti i održavanje izbora za Ustavotvornu skupštinu.

Konferencija na Jalti u istoriji je ostala poznata po sporazumu između tadašnjih velikih sila o podjeli sfera utjecaja prema principu „fifti-fifti“. Kada je u pitanju Jugoslavija, i zapadne sile i Sovjetski Savez su pretendirali na ostvarivanje svog utjecaja. Na ovom primjeru, kao i na drugim mjestima u Evropi, ovaj princip je, u uslovima blokovskih podjela i hladnog rata, dovodio do produbljivanja konfrontacija, pa i do otvorenih sukoba.

Ovakvi odnosi velikih sila reflektirali su se ne samo na globalni plan nego i na događaje u Jugoslaviji, pa time i u Bosni i Hercegovini. Utjecaj Sovjetskog Saveza je bio dominantan do početka 60-ih godina, od kada se u Jugoslaviji razvija sukob dviju koncepcija: - etatističko-centralističke i demokratske. One su se konfrontirale na svim ključnim pitanjima, od uloge države i jedine političke partije preko doziranih dometa samoupravljanja, vlasništva, tržišta i preduzetništva do nacionalnog pitanja i položaja republika.

Neuspjeh demokratskih snaga u nastojanju da se rekonstrukcijom federalnih odnosa otklone posljedice pretjeranog centralizma i etatizma

potaknuo je legitimne težnje republika koje su isticale takve zahtjeve da rješenja potraže u potpunom preuzimanju odgovornosti za vlastiti razvoj, odnosno za njihovo državno osamostaljivanje.

Raspad starog sistema i zajedničke države, u uslovima nepostojanja demokratskih vrijednosti, odnosa i institucija sposobnih da odgovore novom izazovu, ispoljavao se kao međunarodni sukob. Pri tome su se izdiferencirale dvije tendencije među kojima je ponekad bilo teško napraviti preciznije razgraničenje. Prva je utemeljena na legitimnom pravu republika, zasnovanom na međunarodnom pravu i domaćim ustavnim odnosima, da uspostave državni suverenitet i dobiju međunarodno priznanje. Druga tendencija izražavala se u nacionalističkom konceptu prema kojem su se stekle okolnosti za ispunjenje starih mitova o velikim nacionalnim državama koje će obuhvatiti sve pripadnike jedne nacije.

Sve države nastale raspadom bivše Jugoslavije, osim Bosne i Hercegovine, mogu se označiti kao nacionalne države. Kada u nacionalnoj državi odlučujuće pozicije preuzmu nacionalističke snage, one najprije pokušavaju da realiziraju svoje velikodržavne ambicije. Te snage u Bosni i Hercegovini i susjednim državama su procijenile da su tadašnje nestabilnosti u međunarodnim odnosima pravo vrijeme za ostvarivanje starih nacionalističkih projekata.

To su bili ključni razlozi za rat i agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Neodlučnost i nesposobnost međunarodne zajednice da na početku rata to nazove pravim imenom i na osnovu toga izvrši svoje obaveze prijetile su nestankom Bosne i Hercegovine. Projekt agresije kompletiran je iniciranjem i svesrdnim pomaganjem destrukcije ustavnog poretka Bosne i Hercegovine uspostavljanjem paradržavnih tvorevina koje su vršile faktičku vlast na najvećem dijelu državne teritorije i koje su raspolagale velikom vojnom silom.

Dejtonski mirovni sporazum je rezultat ovakvih međunarodnih i unutrašnjih okolnosti. Zato njegove slabosti uveliko nadmašuju vrijednosti uspostavljenog nedovršenog mira. One se ogledaju, naročito, u sljedećem:

1. Mirovni sporazum se nije odredio prema ključnom pitanju uzroka i karaktera rata u BiH. Diplomatska formulacija u samoj preambuli Sporazuma, prema kojoj „strane“: Republika Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska i

Savezna republika Jugoslavija: «Priznajući potrebu za sveobuhvatnim sporazumom radi okončanja tragičnog sukoba u regiji;...», bitno smanjuje mogućnost uspostavljanja principijelnih rješenja. Ovom početnom pozicijom pokušavaju se usaglasiti nepomirljive ratne koncepcije, od kojih se jedna zalagala za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke neovisnosti BiH, zasnovane na demokratskim principima, a druga za njenu podjelu i nestajanje.

2. Sporazum je pošao od priznavanja faktičkog stanja i pozicija stečenih silom i ratnim osvajanjima.
3. Uspostavljena je entitetska struktura BiH koja nikada nije postojala u istoriji BiH.
4. Međuentitetska linija razgraničenja se, gotovo u cijelosti, podudara sa tadašnjom linijom vojne konfrontacije.
5. Nisu uspostavljeni efektivni mehanizmi eliminacije rezultata etničkog čišćenja, niti je precizirana uloga međunarodne zajedice, kao ni odgovornost domaćih vlasti u slučaju neizvršavanja obaveza u ostvarivanju povratka prognanih. Naprotiv, brojna rješenja pogoduju onima koji nastoje da zadrže «ratne dobitke» etničke homogenizacije odgovarajućih teritorija. Zbog toga je, praktično, ostavljena mogućnost za selektivnu primjenu Sporazuma, da se, sa jedne strane, favorizira jednonacionalna entitetska vlast, a da se, istovremeno, opstruiraju obaveze u pogledu povratka prognanih ili saradnje sa Tribunalom za ratne zločine.
6. Sporazum je sankcionirao glomaznu, višestepenu, nefunkcionalnu i ekonomski neodrživu strukturu vlasti. Uspostavljena je nedovoljno definirana i nefunkcionalna distribucija moći između struktura države, asimetričnih struktura entiteta, vlasti kantona, te lokalne samouprave na opštinskom i gradskom nivou. Tome treba dodati specifična rješenja za Distrikt Brčko, za Grad Mostar i nedovršena rješenja za glavni grad Sarajevo.
7. Izborni sistem nije usklađen sa demokratskim standardima. Zasnovan na etničko-entitetskoj osnovi, on direktno iz izbornog procesa za pojedine organe vlasti diskriminira (odnosno isključuje) gotovo trećinu biračkog tijela. Pripadnici nacionalnih manjina u značajnom dijelu izbora lišeni su pasivnog izbornog prava. Rješenje da se može glasati i u novom

mjestu boravišta (nakon provedenih 6 mjeseci) direktno podržava rezultate etničkog progona.

8. U strukturi i funkcioniranju institucija vlasti visoko je preferiran nacionalni u odnosu na građanski princip. Nije uspostavljen optimalan balans između neophodne zaštite pune nacionalne ravnopravnosti i zaštite vitalnog nacionalnog interesa konstitutivnih naroda i neophodnog uvažavanja principa demokratije i efikasnosti. Zbog toga je sistem opterećen neuobičajeno složenom strukturom institucija i načinima odlučivanja u njima, što uključuje široku mogućnost njihove blokade. Rezultat toga je velika neefikasnost institucija sistema. Veoma često, u nedostatku političke volje da se prevaziđu ove slabosti, uspostavlja se intervencija visokog predstavnika. To, svakako, ne može predstavljati dugoročnije rješenje.
9. Kreatorima mirovnog sporazuma od početka je bilo jasno da ovakav sistem neće moći samostalno funkcionirati. Zbog toga je i predviđeno značajno učešće međunarodne zajednice koje će ga podržavati. Uspostavljeni su uloga mirovnih snaga, uloga visokog predstavnika, specifičan doprinos u funkcioniranju policijskih snaga, uloga OSCE-a u izbornom procesu, uloga UNHCR-a u povratku prognanih i niz drugih izričito predviđenih oblika utjecaja međunarodne zajednice. I kad se ostave po strani rasprave o tome da li se radi o protektoratu ili drugačijim oblicima vanjske intervencije, ostaje činjenica da kreatori Sporazuma ni u naznakama nisu najavili ni koncepciju, a kamoli strategiju i taktiku povlačenja međunarodne zajednice.

3. ZAKLJUČAK

U cjelokupan mirovni proces za rješavanje krize na prostoru bivše Jugoslavije i, posebno, u finalne pregovore za zaključivanje Dejtonskog sporazuma bile su uključene sve relevantne svjetske sile i sve ključne međunarodne institucije. Osim tzv. strana iz BiH koje su pravno označene kao Republika Bosna i Hercegovina, Federacija BiH i Republika Srpska, ugovorne strane su: Republika BiH, Republika Hrvatska i Savezna republika Jugoslavija. Ova činjenica najbolje ilustrira ulogu i umiješanost susjednih država u rat u Bosni i Hercegovini. Kao garanti, Sporazum su potpisali najviši predstavnici SAD, Ujedinjenog Kraljevstva, Francuske, Njemačke i Rusije, kao članovi Kontakt-grupe, te predstavnici Organizacije islamskih zemalja, Organizacije ujedinjenih nacija i NATO-a.

Svi ovi subjekti su imali svoje interese u definiranju mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu. U tome treba tražiti razloge brojnih kompromisa od kojih su mnogi u suprotnosti sa civilizacijskim standardima i demokratskim principima pravno verificiranim u međunarodnoj zajednici.

Nasuprot svim ovim nepovoljnim i protivrječnim okolnostima, Bosna i Hercegovina, iako ranjena i destruirana, opstala je zahvaljujući svojim vrijednostima. Njene vrijednosti se podudaraju sa evropskim vrijednostima zasnovanim na njegovanju zajedničkog uz istovremeno uvažavanje posebnosti. Tradicionalne vrijednosti Bosne i Hercegovine su identične evropskim i one će sve više dolaziti do izražaja u procesu približavanja evro-atlantskim integracijama. Time će gubiti na značaju retrogradne tendencije koje su nametane silom oružja.

Bosna i Hercegovina je zahvaljujući svojim vrijednostima opstala i ostala u svim prelomnim vremenima savremene istorije.

4. LITERATURA

1. Noel Malcolm, Povijest Bosne, kratki pregled, Zagreb, izdanje Erasmus, Gilda, Novi liber, Dani, 1995. god
2. Hugh Seton – Watson, Nacije i države, izdanje Globus, Zagreb, 1980. godine
3. Mustafa Imamović, Historija Bošnjaka, izdanje Bošnjačke zajednice kulture „Preporod“, Sarajevo, 1997. godine